

UOT 37.0

Səbinə Akif qızı Qurbanova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertantı
Gəncə Dövlət Universiteti

AVROPA ÇOXMƏDƏNİYYƏTLİLİK TƏRBIYƏSİNİN VƏ MİLLƏTLƏRARASI ÜNSİYYƏTİN BAŞLICA CƏHƏTLƏRİ

Сабина Акиф гызы Курбанова
диссертант по программе доктора философии
Гянджинского Государственного Университета

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ЕВРОПЕЙСКОГО МНОГОКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ И МЕЖДУНАРОДНОГО ОБЩЕНИЯ

Sabina Akif Gurbanova
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Ganja State University

MAIN ASPECTS OF EUROPEAN CULTURAL EDUCATION AND INTERETHNIC COMMUNICATIONS

Xülasə. Avropa xalqları müxtəlif bəşəri tiplərə məxsusdur və bu səbəbdən də onların müxtəlif tərbiyə modellərinə ehtiyacları vardır. Məhz ona görə də Avropa şəraitində çoxmədəniyyətlilik tərbiyəsi avropalı, milli (avropalı olmayan) və ümumbəşəri kimi üç əsas mənbəyi olan integrativ – plüralizm prosesidir.

Dünya mədəniyyətinin ötürücüsü və millətlərarası ünsiyyətin əsas aləti kimi xarici dillərin, eyni zamanda, etnik dəyərlərin qorunub saxlanılmasında ana dilinin rolunun yüksəldiyi vaxtda Respublikamızda çoxmədəniyyətliliyin mövcudluğu təlim-tərbiyənin etnomədəni istiqamətinin güclənməsinə kömək göstərir.

Açar sözlər: *çoxmədəniyyətlilik, millətlərarası ünsiyyət, etnomədəni tərbiyə, multikulturalizm, tolerantlıq tərbiyəsi*

Резюме. Европейские народы принадлежат к разным общечеловеческим типам людей и поэтому нуждаются в разных моделях воспитания. Именно поэтому многокультурное воспитание в Европейских условиях представляет собой интегративно-плюралистический процесс с тремя основными источниками: европейским, национальным (не европейским) и общечеловеческим.

В условиях, когда возрастает роль родного языка в сохранении этнических ценностей, а также иностранных языков как передатчика мировой культуры и основного инструмента межнационального общения, существование многокультурности в нашей республике способствует укреплению этнокультурного направления обучения и воспитания.

Ключевые слова: *многокультурность, межнациональное общение, этнокультурное воспитание, мультикультурализм, воспитание толерантности*

Summary. Peoples of Europe belong to different types of human beings and therefore need different models of education. That is why multicultural education in Europe is a process of integrative-pluralism with three main sources: European, national (non-European) and universal.

At a time when the role of the mother tongue in the preservation of foreign languages, as well as ethnic values as a transmitter of world culture and the main tool of international communication is growing, the existence of multiculturalism in our country helps to strengthen the ethnocultural direction of education.

Key words: *multiculturalism, interethnic communication, ethnocultural education, multiculturalism, tolerance education*

Pedaqogikada son onilliklərdə uşaq və gənclərin tolerantlıq tərbiyəsinə dair müxtəlif baxışlar formalaşmışdır. Bütün bu yanaşmalara, bir qayda olaraq, Qərbdə çox məşhur olan multikulturalizm və çoxmədəniyyətlilik tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsi çərçivəsində baxılmışdır. 2009-2014-cü illərdə multikulturalizm və çoxmədəniyyətlilik tərbiyəsinin ictimai xadimlər, siyasətçilər və alimlər tərəfindən tənqidlərə məruz qalması faktı (o yalnız pedaqoqları deyil, bütövlükdə cəmiyyətin diqqət mərkəzində durur) olmasına baxmayaraq, bu, onun əhəmiyyətini azalda bilmədi.

Xaricdə çoxmədəniyyətlilik tərbiyəsi dəyərəkən qismən multikulturalizm başa düşülür. Rusiyada isə çoxmədəniyyətlilik və multikulturalizm anlayışları, bir qayda olaraq, bir-birindən fərqləndirilir. Çoxmədəniyyətlilik tərbiyəsi XX əsrin 80-ci illərinin sonundan bu günə qədər uşaqların təhsilinin inkişaf etdirilməsi məsələləri ilə bağlı keçirilən əksəriyyət elmi konfransların müzakirə predmetinə çevrilmişdir. 2008-ci ildə Almaniyada istənilən etnik mənşədən olan məktəblərin təhsil ala biləcəkləri yunan və fransız məktəbləri, habelə türk uşaqları üçün məktəblər açıldı [2]. Belə təhsil müəssisələri alman cəmiyyətinə orta təbəqənin uğurlu inteqrasiyası tələbatlarına, onların maraqlarına xidmət edir. Şagirdlər heç bir təzyiq olmadan öz mədəniyyət əlaqələrini qoruyub saxlamaqla, alman və ana dillərini öyrənirlər. Belə çoxmədəniyyətli məktəblər dini münasibətlər təbliğ etmir, onlar sadəcə başqa xalqların mədəni və əxlaqi dəyərlərinə hörmət və etik qaydalara əməl etməyi tələb edir. Bununla yanaşı, belə məktəblər islam fundamentalizm hərəkətinə qoşulduqlarına görə tez-tez şübhələr altına alınır. Belə ki, 2005-ci ildə Almaniyada “milli” məktəblər ekstremist təbliğatında şübhəli bilindikləri üçün bağlandı. Lakin, bununla yanaşı, mövcud təcrübə kənarlaşdırılmadı. 2007-ci ildə miqrantların inteqrasiyasına dair Milli plan qəbul edilməsinə uyğun olaraq, məktəblərdə mədəniyyətlərarası təhsil təşkil olunmağa başladı.

Almaniyada ali məktəblərə daxil olarkən multikulturalizm təhsili ilə bağlı tələblər mövcuddur. Bu tələblər müxtəlif mədəniyyətliliyin başa düşülməsini genişləndirən seminar və praktiki məşğələlər, kurslarından ibarətdir. Tələbələr həm də münasibətlərin tənzimlənməsi və həllinə dair kurslar da keçirlər.

Almaniyada çoxmədəniyyətlilik təhsilinin qarşılaşdığı əsas çətinliklər bunlardan ibarətdir:

– icbari təhsil köçkün və qeyri-leqal miqrantların övladlarını əhatə etmir;

– məktəbin çoxpilləli sistemdə olması kəsib və miqrant ailələrin uşaqlarının diskriminasiyasına gətirib çıxarır;

– övladlarını ən yaxşı profilli məktəblərə vermək üçün varlı və orta təbəqədən olan valideynlər arasında rəqabət artır;

– “yaxşı uşaqlar” (asan idarə olunan) və “geridə qalmış əhali” üçün mövcud olan məktəblər arasında uçurumlar vardır.

Əksər qərbi avropalı pedaqoqlar millətlərarası münasibətlər zəminində çıxış rolunu çoxmədəniyyətlilik tərbiyəsində görürlər.

Bu sahədə bəzi inkişaf edən perspektiv istiqamətlər vardır:

– azlıq və çoxluq təşkil edən etnik təbəqələrə məxsus bütün şagirdlərlə aparılan iş;

– çoxmədəniyyətlilik təhsilin məzmun və metodlarının dəyişdirilməsini nəzərdə tutan aparıcı pedaqoji prinsipə çevrilir;

– mədəniyyət mühitinin, o cümlədən aparıcı və miqrant mühitinin dəyişkən olduğunun nəzərə alınması;

– mədəniyyət mübadiləsində mədəni uzaqlaşma kimi maneələrin aradan qaldırılması və qarşılıqlı anlaşma;

– tarix, təbiət və sosial elmlərin tədrisi zamanı elmi biliklərin ümumbəşəri xarakterinin gücləndirilməsi.

Avropa İttifaqı rəsmi olaraq çoxmədəniyyətlilik (multikultural) tərbiyəni əsas kurs elan etmiş, millətlərarası təşkilatlar isə təhsildə bu istiqaməti dəstəkləyəcək sənədlər paketi qəbul etmişdilər.

Qərbi Avropa və ABŞ-da bu günə qədər tolerantlıq tərbiyəsi məsələlərinə müxtəlif xalqların və mədəniyyətlərin nümayəndələrinin əməkdaşlığı və birgə əlaqəsi üçün yeganə əsas kimi çıxış edən multikulturalizm çərçivəsində baxılır.

Multikulturalizm tədris proqramlarını müxtəlif etnik qruplardan olan uşaqların birgə təhsili, həm də digər mədəniyyət və ənənələrə hörmətlə yanaşmaq tələbinə uyğun qurmağı nəzərdə tutur.

Multikulturalizm, hər şeydən əvvəl, bütün dünyada və ya ayrılıqda götürülmüş bir ölkədə müxtəlif mədəniyyətliliyin qorunub saxlanılma-

sına və inkişaf etdirilməsinə yönəlməlidir. Bu, tolerantlığın paralel mədəniyyətlərin mövcud olması tələbinə yönəlmiş aspektlərindən biridir. Əsasən multikulturalizm ideyası ümumi Avropa mədəniyyəti məkanına müxtəlif ölkə immiqrantlarının mədəniyyət elementlərinin qoşulmasını nəzərdə tutan Avropa cəmiyyətində irəliləyir.

Buna baxmayaraq, son vaxtlar multikulturalizm miqrantların (əsasən Asiya və Afrika ölkələrinin) qərbin sosial institutlarına inteqrasiyasına mane olan bəzi cəmiyyət köhnəliklərini mühafizə etməsinə görə tez-tez tənqidi hücumlara məruz qalır. Belə ki, 2010 və 2011-ci illərdə multikulturalizm Avropanın bir çox siyasi və ictimai xadimlərinin kəskin tənqidinə məruz qalır (2011-ci ildə TF-1 kanalının efirində Nikol Sarkozi tərəfindən; 2011-ci ildə Britaniyanın baş naziri Devid Kameron və Almaniyanın kansleri Angela Merkel tərəfindən, o cümlədən alman bankiri Tilo Sarraçın “Almaniya – özünü məhv etmə” kitabında (2010)).

Multikulturalizmin səmərəli olmasına şübhələr və hətta ona qarşı ən son inamsız münasibətlər belə gənclərin tolerantlıq tərbiyəsində multikulturalizmin imkanlarını azaltmır. Qərbi Avropanın bu sahədə həm müsbət (hər şeydən öncə mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqənin və təndəş-hüquqi aspektlərinin təşkilində), həm də mənfi təcrübəsindən hazırkı şəraitdə Azərbaycanda istifadə etmək mümkündür və istifadə olunmalıdır.

Ənənəvi pedaqogikada uşaqların və gənclərin tolerantlıq tərbiyəsi və inkişafına dair zəngin üsullar mövcuddur ki, burada əsas diqqət şagirdlərin tərbiyəsinə yönəldilir (bu ənənə hələ sovet dövründən davam edir).

SSRİ dağıldıqdan sonra Rusiyada çoxmədəniyyətlik tərbiyəsinin yolları və metodlarına dair fərqli, bəzən isə tamamilə bir-birinin əksi olan qərarlar qəbul edilmişdir. Keçmiş sovet ittifaqı respublikalarından yaranmış yeni dövlətlərdə bu məsələyə münasibətdə iki yanaşma müəyyən olunmuşdur: birinci yanaşma bu və ya digər dövlətdə məskunlaşmış bütün etnik qrupların maraqlarını maksimum dərəcədə nəzərə almaqla mədəniyyətlər və xalqlar arasındakı dialoqa əsaslanır və bütün xalqların maraqlarının nəzərə alınmasına yönəlmişdir. İkinci yanaşma isə millətçiliyin güclü dalğası ilə qidalanır və aydın eçalitarizmlə səciyyələnir. Yeni müstəqil döv-

lətlərin elit qrupları əhalinin milli azlıq təşkil edən qruplarına qarşı açıq-aşkar ayrı-seçkilik xarakterli təhsil siyasəti irəli sürürlər. Məsələn, rus xalqı ilə Estoniya, Latviya, Qazaxıstan və Ukraynanın münasibəti, Türkmənistan, Özbəkistanla bütün “azlıq təşkil etməyən” millətlərin münasibəti (çox az səviyyədə Qazaxıstan və Qırğız dövlət rəhbərliklərinin işində buna baxılır). Belə bir şəraitdə hər bir dövlət öz siyasətini həyata keçirərkən ən yaxın qonşu dövlətlərin siyasət və təcrübəsini nəzərə almalı idi. Bu məsələ Azərbaycanda cəmiyyətində yüksək dövlət səviyyəsində nəzərə alındığı halda, əksər xarici dövlətlərdə böyük problemə çevrildi. Xüsusilə, Rusiya Federasiyasına 1990-cı illərdən sonra yaxın və uzaq xarici ölkələrdən immiqrantların güclü axını çoxmədəniyyətlik tərbiyəsi məsələsini xüsusilə gərginləşdirdi.

Rus tədqiqatçılarının fikrincə, rus xalqı və rus mədəniyyəti Rusiyada yaşayan digər millət və etnik qruplar üçün dünya bədi mədəniyyət inciləri ilə tanış olmaq üçün əsas vasitəçidir, tarixən bu belə olub və ən azından mövcud vəziyyəti yaxın vaxtlarda belə dəyişmək mümkün deyildir [3]. Bu zaman A.N. Djurinskiyin belə fikrinə də diqqət yetirmək vacib olar ki, “Rusiya xalqları müxtəlif bəşəri tiplərə məxsusdur və bu səbəbdən də onların müxtəlif tərbiyə modellərinə ehtiyacları vardır. Məhz ona görə də Rusiya şəraitində çoxmədəniyyətlik tərbiyəsi avropalı, milli (avropalı olmayan) və ümumbəşəri kimi üç əsas mənbəyi olan inteqrativ – plüralizm prosesidir” [4, s.24].

Beləliklə, dünya mədəniyyətinin ötürücüsü və millətlərarası ünsiyyətin əsas aləti kimi rus və ingilis dillərinin, eyni zamanda, etnik dəyərlərin qorunub saxlanılmasında ana dilinin rolunun yüksəldiyi və respublikamızda da çoxmədəniyyətliyin mövcud olduğu bir vaxtda nəzərdən keçirdiyimiz dünya təcrübəsinin nəzərə alınması təlim-tərbiyənin etnomədəni istiqamətinin güclənməsinə köməklik göstərir.

Problemin aktuallığı. Azərbaycan Respublikasında milli mədəniyyətə əsaslanmaqla bütün və təndəşlərin hüquq və tələbatlarının təmin olunmasına şəraitin yaradılmasına baxmayaraq, hazırkı dövrdə, xüsusilə iri şəhərlərdə etnik zəmində qruplararası qarşıdurma, ekstremizm, aqressiya meyillərinin güclənməsi üçün təbliğatı işlər, dini kitablar, dini qruplaşma kimi hallar tez-tez təzahür olunur. Xain qonşularımızın bu istiqamətdəki fəaliyyətləri xüsusilə

aktivləşmişdir. Getdikcə, uşaqlar arasında xoşagəlməz, qəddar, aqressivlik hallarının geniş yayılması zərurətə çevrilir. Ona görə də tolerantlığın formalaşdırılması probleminin həlli hazırkı dövrdə pedaqoji tədqiqatlardan kənar qala bilməz.

Problemin elmi yeniliyi. Böyük məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda tolerantlıq tərbiyəsinin mümkün-

lüyü sübut olunur və uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına tolerant keyfiyyətlərin təsiri müəyyənləşdirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat materialları uşaq bağçalarında fəaliyyət göstərən bütün pedaqoji kontingent üçün faydalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov A.N. Milli əxlaq və ailə etikası. Dərs vəsaiti. / A. Abbasov. – Bakı: Mütərcim, – 2016. – s. 68-91.
2. Фрауке Миера. Образовательная политика в Германии и проблемы миграции. // <http://emilie.eliamer.gr/tag/multicultural-education/>
3. Поль Д.В. А.С, Пушкин как пример толерантного сознания // Творческое чтение в системе литературного образования. Сборник научных трудов / Сост. Иванова Э.И., Поль Д.В. и др. – М.: ИХО РАО, 2010. – с.7-15.
4. Джуринский А.Н. Поликультурное образование в современном мире. – М.: Прометей, 2002. – 72с.

E-mail: sebine.qurbanova54@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. Ş.T. Tağıyev,*
ped.ü.fəls.dok. L.N. Hacımuradova

Redaksiyaya daxil olub: 24.05.2022.